

Республіка Польща як новий актор в європейській політиці безпеки і оборони

Ярополк Тимків,
докторант Університету Марії Кюрі-Склодовської
(м. Люблін, Республіка Польща)

Подальше вдосконалення безпекової політики дуже важливе для майбутнього Європейського Союзу (ЄС), оскільки середовище безпеки в Європі та навколо неї постійно змінюється. Поруч з позитивними змінами на тлі європейської та євроатлантичної інтеграції з'являються нові виклики та загрози, на які необхідно ефективно реагувати.

Процес творення європейської політики безпеки та оборони (ЄПБО) в нинішніх умовах постійно поглиблюється. Яким може бути остаточний вигляд цієї системи? Таке питання є предметом палких дискусій серед членів Європейського Союзу. Слід зазначити, що Польща перед вступом до ЄС з невеликим бажанням прийняла ідею ЄПБО й досі ставиться до неї з певним скепсисом [1]. Одне з найбільш суперечливих і контраверсійних питань для Польщі (і не тільки для неї) щодо спільної зовнішньої політики і політики безпеки (СЗППБ), зокрема, спільної оборонної політики, є взаємодія з Північноатлантичним альянсом (НАТО) – погляди на цю проблему неоднозначні. У Ніццькому договорі щодо цього зазначається, що „політика Союзу не повинна ставити під сумнів особливий характер політики безпеки і оборони певних держав-членів і має поважати зобов'язання певних держав-членів, які вважають свою спільну оборону забезпеченою у рамках НАТО, і має узгоджуватися зі спільною політикою безпеки та оборони, що формується на цій основі” [2].

Нині ЄПБО і НАТО більше нагадують дві сторони однієї медалі. Отже, виникає потреба не лише в доцільному розподілі їх сфер діяльності, але й у здійсненні органічних змін в обох інституціях, які б сприяли тіснішій співпраці. На думку багатьох дослідників, ситуація у міжнародних відносинах сприяє змінам у напрямі більшої самостійності європейців, і тут зрозуміло, що організацією, котра б мала виражати цю самостійність, є ЄС. Проте багато складових ЄПБО, де можна було б очікувати від ЄС конкретних досягнень, на сьогодні існує лише на папері. І хоча

декларативно зроблено достатньо: прийнято відповідні документи, створено низку структур для дієздатності ЄПБО, все ж не вистачає політичної волі країн-членів наповнити документи реальним змістом, аби створити дієву, ефективну систему саме європейської безпеки і оборони. Роль Польщі, нового, досить серйозного і перспективного члена ЄС, у вирішенні цієї проблеми як у позитивному сенсі (можливість посісти одне з ключових місць у процесі перетворення ЄПБО на ефективний механізм забезпечення безпеки всередині ЄС та, можливо, і в регіоні близького оточення Союзу), так і в негативному (гальмування процесів, що стосуються ЄПБО і СЗППБ, розраховуючи, в основному, тільки на НАТО, і, зокрема, на США, брак політичної волі керівництва держави знайти порозуміння зі своїми європейськими партнерами, а також брак ініціативи самої держави щодо наповнення реального змісту ЄПБО) – значна.

Досягнення порозуміння щодо майбутнього у сфері зовнішньої політики, політики безпеки і оборони не є легким завданням з огляду, між іншим, на різницю національних інтересів як серед держав-членів ЄС, так і між ЄС та США, а, отже, й існуванням багатьох спірних пунктів в пропозиціях щодо розвитку СЗППБ і ЄПБО. Хоча американці і європейці й надалі зустрічаються з різними проблемами міжнародної і регіональної безпеки, все ж немає згоди щодо того, як найліпше з ними впоратися. Дискусії щодо Іраку показали, що інтереси Європи і США часто відрізняються, тому слід констатувати, що ЄС не має іншого виходу, ніж зміцнювати й консолідувати зусилля держав-членів [3].

Як можна було переконатися з подальших подій, ЄС і надалі робить спроби формувати власну зовнішню і безпекову політику. Зрозуміло, що останні події на міжнародній арені та проблеми з конституційним процесом в ЄС не означають припинення зусиль з підвищення ефективності СЗППБ і ЄПБО. Загалом можна сказати, що союз Європи з США є не таким однозначним, як уявляли поляки. Та все ж, як вважає, зокрема, Й. Тимановський, розбудова європейської політики безпеки зовсім не повинна інтерпретуватися як альтернатива НАТО, а як доповнення до цієї організації [4].

Тодішній міністр закордонних справ Польщі В. Цімошевич у представленні 12 березня 2003 року в Берліні польського бачення майбутнього СЗППБ, підкреслив, що, поряд з НАТО, СЗППБ є важливим інструментом забезпечення безпеки Польщі. Міністр нагадав, однак, що „проблема Іраку виразно оголила слабкість СЗППБ”. Він також зазначив, що, з польської точки зору, СЗППБ „повинна спиратися на сильні трансатлантичні зв'язки”, а також охоплювати політичний діалог із східними сусідами Польщі [5].

З огляду на історичний досвід і географічне положення країни, головним мотивом польських прагнень до НАТО і ЄС було бажання стати, насамперед, „споживачем” безпеки, яку надають ці організації. Таке

Ярополк Тимків

настановлення й надалі формує бачення частини польських політиків, котрі більше уваги надають збереженню тих функцій НАТО, котрі гарантують оборону, ніж тим, завдяки яким може воно (НАТО) стати інструментом польської зовнішньої політики.

Останніми роками сподівання НАТО, а особливо ЄС, зводяться до того, що Польща зробить необхідні кроки, аби перейти повністю з позиції „споживача” безпеки (англ. net security consumer) на позицію її „творця” (англ. net security provider). І така реорієнтація ролі необхідна, якщо Польща хоче, щоби союзники цілком рахувалися з її голосом та інтересами [6].

Вагання Польщі щодо такої зміни ролі обумовлюються, насамперед, сумнівами щодо майбутньої ефективності і практичної дієздатності ЄПБО та СЗППБ, від її реакційної, в основному, зовнішньої політики, а також з відчуттям загрози з боку Російської Федерації. Слід зазначити, що Польща прагне вивільнити регіон Центрально-Східної Європи від неоімперіальних впливів Росії, покласти тут край російській експансії, створивши за своїми східними межами „демократичний кордон” держав. У цій концепції найяскравіше проглядається активність Польщі як адвоката інтересів України у ЄС і НАТО [7].

У відносинах з ЄС, з точки зору Польщі, особливого значення набуває те, що Варшава від самого початку могла вклинитись в багато з впроваджуваних змін і брати участь у формуванні ЄПБО. Можна стверджувати, що в міру того, як ЄС щораз докладніше окреслюватиме ЄПБО, позиція Польщі та її можливості у формуванні політики зростатимуть. Залучення Польщі активнішим стане тоді, коли дійде до операцій, що будуть проводитись в рамках ЄПБО, коли будуть піддані випробуванню механізми співпраці ЄС і НАТО та будуть окреслені межі впливів учасників.

Ще одним елементом скепсису є проблема спроможності ЄС автономно планувати військові операції так званих петерберзьких місій. З урахуванням того, що США все більше не бажають надавати свої війська для миротворчих місій у Європі, ЄС потрібно якнайшвидше розвивати свої можливості з реагування. Яскравим прикладом такої потреби є те, що при проведенні операції ALTHEA в Боснії і Герцеговині ЄС співпрацює з Альянсом і користується його військовою підтримкою, хоча в майбутньому відносини цих організацій можуть базуватись, насамперед, на політичній співпраці та до певної міри у плануванні [8]. Як вважають експерти, вже сьогодні можна використовувати потенціал нових держав-членів. Наприклад, польсько-український батальйон, котрий налічує близько 2000 солдатів, міг би стати вагомими підсиленням для європейських військових одиниць в операціях з виконання петерберзьких завдань [9].

Аспект співпраці в рамках ЄПБО викликав у Варшаві досить поважні побоювання і є істотним джерелом розбіжностей, зокрема, між Польщею

і Францією та частково з Німеччиною. Позицію Польщі критикували в Парижі: французи жодним чином не могли зрозуміти державу, котрій так дуже залежало спочатку на вступі, а потім на посіданні відповідного місця в ЄС, і котра, будучи вже членом спільноти, не бачить користі, котру могла б отримати від запровадження ЄПБО [10].

Водночас потрібно підкреслити, що, поза різницею в декотрих питаннях з цими партнерами, існує, наприклад, згода між Польщею і Німеччиною щодо основоположної структури архітектури безпеки в Європі. По-перше, обидві сторони визнають необхідність американської присутності в Європі, отже, вважають НАТО фундаментом зовнішньої і безпекової політики. По-друге, Польща вже відійшла від своєї надкритичної позиції щодо європейської політики безпеки і оборони та висловила бажання брати участь в ЄПБО. По-третє, Польща висловила бажання бути важливим чинником стабілізації в регіональній площині, що також має важливе значення для Німеччини. І, нарешті, Польща довела, що в межах своїх можливостей має бажання і може брати активну участь в розв'язанні критичних ситуацій і не ухиляється, якщо це необхідно, від військової участі на боці союзників [11].

Британські політики також переконані, що Польща підтримує ЄПБО. Позиція Варшави не розглядається в Лондоні в якийсь конкретний спосіб, як це спостерігається місце в Парижі чи Берліні. Вважається, що такий образ Польщі формує наступний чинник: факт, що Польща вступила в НАТО до вступу в ЄС, справляє враження, що Альянс важливіший для неї, що, у свою чергу, відбивається на перемовинах з ЄС щодо ЄПБО. Як стверджує С. Потебохм, польсько-британські відносини в питаннях безпеки можна окреслити як приязні, хоча дещо кволі [12]. І все ж насаперед британські політики очікують від Польщі внесення свого вкладу в розвиток ЄПБО. Як новий член ЄС, Польща має найбільші за кількістю сухопутні війська, що може забезпечити Варшаві місце в ЄС біля Парижа і Лондона. Більше того, якби інтеграція польської армії в межах сил швидкого реагування (СШР) відбувалась так само ефективно, як з натовськими структурами, то європейська складова НАТО була б відповідно зміцнена. Потрібно вказати, що хоча, з одного боку, обидві держави об'єднує ідеологічна симпатія, що спирається на військове братерство часів Другої світової війни, а також збіг поглядів на європейсько-американські проблеми, з другого боку, ці сторони розділяють географічне положення і культурні традиції. Отож можна очікувати, що коли Велика Британія й надалі розглядатиме Польщу як головного партнера в Центральній-Східній Європі, то маймовірно, що відносини обох держав стануть будь-коли такими ж інтенсивними, як між Польщею і Німеччиною [13].

Зауважимо, що Німеччина є тим партнером, з котрим Польща може розвивати співпрацю в справах безпеки найефективніше. Польсько-

Ярополк Тимків

німецькі відносини не тільки інтенсивно розвиваються після завершення „холодної війни”, зокрема, у сфері безпеки, але їх об’єднує й теперішній польський і колишній німецький досвід перебування на краю ЄС. Отже, зрозуміло, що поляки знаходять більше порозуміння і співчуття щодо свого становища в Берліні, ніж в будь-якій іншій європейській столиці.

В ЄС, де польські проблеми розглядаються досить поверхово, позиція Польщі породжує здивування і побоювання, що вона, як член ЄС, прагне (чи буде прагнути) стримувати інтеграцію в межах політики безпеки і оборони. А для цього, як вважає А. Чюпінський, Польщі слід зламати скептичність і серйозно поставитися до європейського проекту розбудови того „стовпа”, котрий може стати другим „стовпом безпеки” для Польщі [14].

Погоджуємося з думкою В. Староня, котрий вважає, що із вступом до НАТО і ЄС рівень безпеки Польщі значно зріс, але і зріс також рівень відповідальності. „Розраховуючи, що, за необхідності, інші стануть в нашій обороні, ми мусимо бути готові ставати в обороні інших” [15].

Нині Польща досягла багатьох позитивних зрушень в напрямі ефективного розвитку і залучення в ЄПБО. Але й надалі залишається широке поле для діяльності та ряд дискусійних питань у цій сфері для польських політиків. На нашу думку, в Польщі потрібно відкрито, в публічних дискусіях говорити як про сучасні загрози та виклики безпеці, так і про активну участь в ЄПБО, можливо, в ролі ініціатора різних заходів, а також шукати ефективних розв’язок на сьогодні та на майбутнє. Навіть з міркувань внутрішньої безпеки ці питання мають фундаментальне значення. Потрібно акумулювати всі зусилля, щоб для найважливіших справ держави, серед яких є і справа безпеки, можна було створити понадпартійне порозуміння.

Мусимо констатувати, що, попри беззаперечні успіхи, польська політика має все ж проблеми з самостійним і таким, що передбачав би динаміку міжнародних відносин, визначенням зовнішньої політики та національних інтересів. Приналежність півстоліття до блоку комуністичних держав, в котрому функції єдиного стратега виконував СРСР, залишило виразне спустошення. Часто є нормою, що питання європейської безпеки чи польської присутності в Альянсі, в тому числі реформування війська, опиняються в центрі політичних дискусій тільки в момент постановня дискусії серед партнерів, чи коли Польща стає об’єктом критики зі сторони.

В Брюсселі виразно чути голоси, що у питаннях європейської безпеки, що динамічно змінюються, позиція Польщі постійно набирає високого значення. І Брюссель сподівається, що Польща, можливо, якнайшвидше візьме і на себе роль „творця” безпеки. Це очікування відповідає загальній тенденції. Попри те, що Варшава має як можливості, так і бажання набути цю роль, ситуацію ускладнює суперечність пріоритетів і дуже повільний

темпер реформ, котрі значно ускладнюють перехід від ролі „споживача” до ролі „творця” європейської безпеки в ХХІ столітті.

Отже, можемо зробити наступні **висновки**. Аналіз польської зовнішньої політики дає підстави стверджувати, що успіх, який в широкому плані вдалося досягнути Польщі, та її добра адаптація до політичних вимог, що ставляться перед членами ЄС, спричинили одночасно подальше зростання сподівань і умов до такого рівня, що можливості Польщі до повної переорієнтації політики безпеки підлягають щораз гострішій оцінці.

Окрім того, розрив, що виникає між, з одного боку, політичними амбіціями і можливостями держави, з другого – між потребою участі в сильному ексклюзивному клубі, що дбає переважно про своїх членів, і необхідністю залучення потенціалу будь-якого союзу для безпеки третіх держав породжує конфлікт двох перспектив: Польщі як „споживача” і „творця” безпеки. Його існування унеможлиблює не тільки окреслення ролі Польщі в НАТО, але також є перешкодою на шляху до повного залучення в процес формування нової системи європейської безпеки, зокрема, ЄПБО.

Можливо, взагалі настав час, щоб Варшава зробила серйозний поворот в бік ідеї системи саме європейської безпеки, що в жодному випадку не означає відхід від НАТО; час, щоб Польща, як і решта європейських союзників, думаючи про власну безпеку, зважали на роль військової присутності США в Європі, котра (все на це вказує) буде далі обмежуватись. Британський уряд зрозумів це під час приготувань до операції в Косові і вирішив приєднатися до проекту європейської оборонної політики, що не підірвало його дружби з Вашингтоном. Цей приклад показує, що немає суперечностей між творенням європейської оборонної політики і сильними євроатлантичними зв'язками. Швидше навпаки: перша є умовою втримання других.

Для Польщі становлення тривалих партнерських зв'язків в межах СЗППБ і ЄПБО з Німеччиною, Францією, Великою Британією, а також з будь-якою іншою державою-членом ЄС, залежить від уміння вправно знайти свою роль в європейських та євроатлантичних відносинах, а також від свого вкладу у забезпечення стабільності та безпеки, тобто переходу на позицію „творця” безпеки.

Бажаючи стати впливовим гравцем в європейських та євроатлантичних відносинах, Польща мусить вдатися до глибоких рефлексій щодо свого бачення безпеки, чітко визначити пріоритети внутрішньої і зовнішньої політики, зробити складний вибір на користь ЄПБО, котрий потягне за собою серйозні суспільні й економічні наслідки. Хоча після 11 вересня багато загроз не зникло тільки тому, що світ присвятив себе боротьбі з тероризмом, задоволення амбіцій Польщі утримати контакти з головними її партнерами і знайти собі гідне місце в ЄС та НАТО вимагатиме, в першу чергу, перегляду сенсу і цілей її

**Республіка Польща як новий актор
в європейській політиці безпеки і оборони**

Ярополк Тимків

присутності в цих організаціях.

Серед важливих рішень, які мусить прийняти Польща, на нашу думку, потрібно виокремити такі:

- впоратися з проблемою бачення європейськими державами Польщі як учня США в справах безпеки. Це, насамперед, проблема чіткого акцентування власних інтересів таким чином, щоб не було сумнівів, що за цим стоїть серйозний політичний аналіз, а не бажання сподобатись заокеанському союзникові. Не йдеться про штучне профілювання внутрішньої і зовнішньої політики в бік Європи, але про набуття навички критичного підходу, що не означає, що Польща стане „поганим” союзником для США;

- у подальшій перспективі на тривалість відносин ЄС і США, в тому числі Польщі і США, а тим самим на майбутнє безпеки Польщі, впливатиме те, наскільки збігатимуться європейські та американські інтереси. Польща мусить виробити сильну позицію в ЄС, щоб активніше й результативніше впливати на їх формування;

- східна політика Польщі, пристосована до нової ситуації в Європі і світі, мусить і надалі інтенсивно розвиватися, і це може бути польським вкладом в європейську і євроатлантичну безпеку. Польща мусить бути готова і спроможна взяти на себе зобов'язання та відповідальність за реалізацію східного напрямку європейського політичного курсу – це зможе істотно підняти авторитет держави у ЄС та принести цілком конкретні вигоди;

- своєю раціонально і виваженою політикою Польща мусить вміло забезпечити зближення з Росією. Відкидаючи бачення Росії як потенційного агресора, як держави, що тривалий час домінувала на Сході Європи, і відійшовши від сприйняття Росії тільки крізь призму історії, польська політика безпеки мусить шукати можливості такої політичної співпраці, дво- чи багатосторонньої (наприклад, спільно з Україною), котра могла б забезпечити Польщі більший вплив на європейську політику, ніж зараз;

- у військовій сфері Польщі більшість витрат потрібно спрямовувати на дослідження і модернізацію апарату забезпечення безпеки і оборони. Структуру ЗС потрібно ґрунтовно реформувати в такий спосіб, щоб створювати сучасно оснащені, вишколені і мобільні одиниці. Надзвичайно важливим є розвиток незалежного експертного підґрунтя, тобто невійськових дослідних інститутів, котрі б спеціалізувалися в питаннях політики безпеки і оборони.

Що ж стосується безпосередньо України, то вдале відчуття Польщею геополітичної ситуації в Україні під час „помаранчевої революції” [16] (до речі, не всі в Європі відчули це), повинно розвинути в тіснішу співпрацю щодо формування безпеки не тільки в регіоні, а й у цілій Європі. Геополітична мудрість Польщі мусить полягати у вмілому використанні добрих відносин з Україною для реалізації своїх прагнень посісти не

останнє місце в ЄС і бажанні стати основним проводирем у визначенні Східної політики Союзу. Взаємкорисна ефективна співпраця над виробленням нових і вдосконаленням чинних механізмів забезпечення європейської безпеки, наприклад, адаптація концепції кооперативної безпеки до європейських умов із залученням усіх держав цього континенту, можуть вивести Польщу і Україну разом принаймні в лідери регіону у формуванні безпеки цілої Європи, утвердивши тим самим статус Польщі як держави – „творця” безпеки.

Підсумовуючи, вважаємо за необхідне наголосити, що Польща як країна, що має надзвичайно важливе геостратегічне положення на континенті, природно покликана відігравати важливу роль у забезпеченні стабільності в Європі, розбудові нової архітектури загальноєвропейської системи безпеки і оборони. Європа в найближчому майбутньому може стати самодостатньою конкурентоспроможною у сфері безпеки і оборони, але тільки мобілізувавши весь необхідний для цього і наявний на континенті потенціал, включаючи такі країни, як Польща і Україна.

Література:

1. Детальний аналіз ставлення Польщі до ЄПБО між 1999 та 2002 роком див.: **Osica O.** Wspolna europejska polityka bezpieczenstwa i obrony w perspektywie Polski / Raporty i Analizy.- № 5/01.- 48 s.; **Stolarczyk M.** Bezpieczenstwo Polski i Europy Srodkowej u progu XXI wieku // Stosunki mindzynarodowe w Europie na przelomie XX i XXI wieku: wybrane aspekty / Pod red. Przewlockiego J. i Stolarczyka M. - Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Slaskiego, 2002.- S. 49 - 78; Polska polityka zagraniczna w 2001 roku w poszukiwaniu nowych mozliwosci // Rocznik Strategiczny 2001/2002. - Warszawa: Scholar, 2002. - S. 374 - 400.

2. Nice Treaty: Official Journal of the European Communities. – С. 80/1. – 10. March, 2001. – Brussels, 2001. – Доступний з: http://europa.eu.int/eurlex/en/treaties/dat/nice_treaty_en.pdf

3. Суперечка про Ірак на початку 2003 року висвітлила навіть всередині ЄС серйозні розбіжності поглядів. Держави Центральної Європи, зокрема Польща, продемонстрували проамериканську позицію, хоча таку ж позицію зайняли і деякі інші держави-члени ЄС, що, з одного боку, підтверджувало помилковість зробленого американським міністром оборони Д. Рамсфелдом поділу на „нову” і „стару” Європу, а з іншого – спричинилося до того, що іракська криза не поклала остаточно тій на відносини ЄС з цими державами. Див.: **Pawlikowska I.** Europejska polityka bezpieczenstwa i obrony w koncepcjach bezpieczenstwa panstw Europy Srodkowej - Warszawa: MON. DPO, 2004. - S. 31 – 39.

4. **Tymanowski J.** Polityka bezpieczenstwa Unii Europejskiej // Bezpieczenstwo Polski w perspektywie czlonkostwa w Unii Europejskiej /

Pod red. nauk. Wijtaszczyka K. A. - Warszawa: 2002. - S. 25.

5. Future of the Common Foreign and Security Policy – Lecture by Minister of Foreign Affairs of the Republic of Poland Włodzimierz Cimoszewicz, Friedrich Ebert Foundation, Berlin, March 12th, 2003. - Доступний з <http://www.msz.gov.pl/Minister,powiedzial,1216.html>

6. „Творцем безпеки” можна вважати державу, котра має повний спектр військових і невійськових засобів, котрі дозволяють ефективно впоратися з кризами. Ці засоби вимагають, у свою чергу, постійного і передбачуваного бюджету на національну оборону і безпеку, котрий має спиратися на загальнодержавну угоду, котра б забезпечувала цілісність стратегічних пріоритетів. Тим самим держави, що творять безпеку, мусять виділяти велику частину видатків на безпеку і оборону переважно для того, щоб володіти сучасними підрозділами, готовими виконувати місії за межами держави. Порівн. з: **Longhurst K.** Od roli konsumenta do roli producenta // Nowy członek „starego” Sojuszu. Polska jako nowy aktor w euroatlantyckiej polityce bezpieczeństwa / Pod red. Osicy O., Zaborowskiego M. - Warszawa: Fundacja Centrum Stosunkow Miedzynarodowych, 2002. - S. 61 - 82.

7. Мусимо не погодитись з думкою польського дослідника С. Беленя, котрий вважає, що „з’ясувалося, що ставки на стратегічне партнерство з Україною не принесли ніяких очікуваних ефектів. Помилкою виявилось протиставлення відносинам з Росією нібито упревілейованими взаємовідносинами з Україною”, а тим більше, що „настав час покінчити з мріями, що вдасться в уявному майбутньому перетягнути на бік Заходу і ліберальної демократії Білорусь і Україну”. Він пропонує польській дипломатії охолонути стосовно України, використовуючи це як можливість залагодити відносини з Росією. Див.: **Bielen S.** Paradoxy polskiej polityki zagranicznej // Studia Europejskie. - Numer 2 (30). - 2004. - S. 19, 28 і далі.

8. Після превентивно-стабілізаційної операції „Лис” (Task Force Fox) у Македонії 2003 року перелік місій, які взяв на себе ЄС, безумовно розширився. 2003 року миротворча операція в Конго – „Артеміда”. З 2004 року місія в Боснії і Герцеговині – ALTHEA, вона є продовженням місії SFOR (НАТО). Продовжуються також місії „Proxima” в Македонії та місія верховенства права „Themis” в Грузії. 9 серпня 2004 року Єврокорпус отримав від Кабулу керівництво над міжнародними стабілізаційними силами в Афганістані (ISAF). Єврокорпус було створено у травні 1992 року згідно з договором, підписаним у Ля Рошелі; на сьогодні він складається з 60 тисяч військових 5 держав-членів ЄС (ФРН, Франція, Іспанія, Бельгія, Люксембург). У майбутньому передбачається створення на його основі армії ЄС. Детальніше: **Zieba R.** Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony // Instytucjonalizacja wielostronnej współpracy międzynarodowej w Europie. / pod red. Parzymiesa S. i Zieby R. - Warszawa: Wydawnictwo Naukowe

Scholar, 2004. - S. 193 - 196.

9. **Dr. Simon Duke.** The Enlarged EU and the CFSP // Centrum Stosunkow Miedzynarodowych. Reports&Analyses. - 2004. - № 5. - S. 8 - 9.

10. **Knowles W.** Grzech zaniechania? Bezpieczenstwo i polityka obronna w Nowej Europie a relacje francusko-polskie // Nowy czlonек „starego” Sojuszu. Polska jako nowy aktor w euroatlantycznej polityce bezpieczenstwa / Pod red. Osicy O., Zaborowskiego M. - Warszawa: Fundacja Centrum Stosunkow Miedzynarodowych, 2002. - S. 179.

11. **Miszczak K.** Niemcy i Polska wobec europejskiej polityki bezpieczenstwa // Sprawy Miedzynarodowe. - № 1 (LVIII). - Styczen - marzec 2005. - S. 79 - 109; **Lang Kai-Olaf.** Skazani na siebie? Szanse i zagrozenia polsko-niemieckiego partnerstwa w euroatlantycznej polityce bezpieczenstwa // Nowy czlonек „starego” Sojuszu. Polska jako nowy aktor w euroatlantycznej polityce bezpieczenstwa / Pod red. Osicy O., Zaborowskiego M. - Warszawa: Fundacja Centrum Stosunkow Miedzynarodowych, 2002. - S. 229 - 230.

12. **Pottembohm S.** Przyjazn bez zaangażowania. Polska - proatlantyczny partner Wielkiej Brytanii w Europie? // Nowy czlonек „starego” Sojuszu. Polska jako nowy aktor w euroatlantycznej polityce bezpieczenstwa. / Pod red. Osicy O., Zaborowskiego M. - Warszawa: Fundacja Centrum Stosunkow Miedzynarodowych, 2002. - S. 235 - 258.

13. Див.: **Бжезінський З.** Велика шахівниця.- Львів - Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. - С. 69 - 70.

14. **Ciupinski A.** Perspektywy rozwoju sil antykryzysowych Unii Europejskiej // Bezpieczenstwo panstw i narodow w procesie integracji europejskiej / Pod red.: Smialka W., Tymanowskiego J. - Torun, 2002. S. 55 - 72.

15. **Staron W.** Bezpieczenstwo Polski u progu XXI wieku // Bezpieczenstwo Polski w perspektywie czlonkostwa w Unii Europejskiej / Pod red. nauk. Wijtaszczyka K. A. - Warszawa: 2002. - S. 70.

16. Згадати хоча б активну підтримку Польщі під час „помаранчевої революції”, коли вона перед ЄС намагалася якнайкраще реперзентувати інтереси української опозиції. Більше див: **Turczynski P.** Polityka Unii Europejskiej wobec Ukrainy / Sprawy Miedzynarodowe. - Kwiecien-czerwiec 2005. - № 2. - S. 52 - 85.